

Recensies

ALGEMEEN

Th. de Nijs, E. Beukers, ed., *Geschiedenis van Holland, I, tot 1572* (Hilversum: Verloren, 2002, 324 blz., €25,-, ISBN 90 6550 682 9).

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw verscheen in het zuiden en oosten van Nederland de geschiedenis van de ene provincie na de andere als reactie op het HoUandcentrische karakter van de gangbare hand- en schoolboeken over vaderlandse geschiedenis. Maar nu beginnen Noord- en Zuid-Holland zich zorgen te maken over de 'overlap van de Hollandse met de nationale geschiedenis' die de 'eigen identiteit' van deze bijeenhorende provincies uit het oog dreigt te doen verliezen. Vandaar dat men het initiatief heeft genomen tot de samenstelling van bovengenoemde geschiedenis die in vier delen moet verschijnen.

Bij de indeling van de delen heeft de redactie gekozen voor politieke criteria. In het eerste deel vormen, na een aanloop over de bewoningsgeschiedenis vanaf ongeveer de Romeinen, de intree van de eerste grafelijke dynastie in de negende eeuw en het begin van het soevereine gewest Holland de breukvlakken. De redacteurs hebben tien deskundige schrijvers aangehouden om de voornaamste aspecten volgens de nieuwste inzichten voor een breed publiek te beschrijven en de beoogde lezers een frisse kijk op de historie te verschaffen. De annotatie is heel summier, de literatuuropgaven zijn doorgaans royaal. Het boek is ruim voorzien van, hoofdzakelijk door Bert Stamkot vervaardigde, nuttige kaarten en van veel illustraties, in fraaie kleuren of in een droefgeestig bruin afgedrukt.

Op een algemene inleiding tot de voorgenomen vier delen door Thimo de Nijs volgt een door drie auteurs geschreven hoofdstuk over 'een geschiedenis van Holland voor zijn bestaan', de drassige gesteldheid van het latere gewest vanaf de eerste eeuw, de Friezen, de Franken en de Vikingen, heidendom en christelijke zending. Het is niet het gelukkigste hoofdstuk. Het is onevenwichtig, in sommige details te uitvoerig, op andere punten te babbelig of juist te beknopt en veronderstelt, naar het me voorkomt, bij de lezer veel te veel bekend. Het merovingische rijk, de Karolingen, de Vikingen, een 'lokale graaf' in de negende eeuw — wat zal hij zich daar zonder nadere uitleg bij voorstellen? Een op crèmekleurig papier afgedrukte inlas over de economie in vroegmiddeleeuws Holland past beter in een jongensboek en het verhaal over ruilhandel is in strijd met de tekst van hetzelfde hoofdstuk (60).

Veel krachtiger is hoofdstuk drie van de hand van Antheun Janse over politiek en bestuur van de tiende tot het begin van de vijftiende eeuw, met de wel wat grootse titel 'Een in zichzelf verdeeld rijk', waarin zakelijk en helder de wording van het graafschap en de positie en functie van de graven is uiteengezet. Het idee om een aantal dynastieke crises afzonderlijk te behandelen heeft de overzichtelijkheid ervan bevorderd. In de paragraaf 'Hollandse heren' spreekt de auteur als expert. De paragrafen over steden, hun bestuursvorm en onderlinge rivaliteiten en over de modernisering van het grafelijke bewind geven in kort bestek veel gegevens. Een gemis is mijns inziens dat de invloed van Henegouwen op die modernisering buiten beschouwing is gebleven.

Het brede publiek dat waarschijnlijk van het epos der Grote Ontginning geen weet heeft, kan zijn hart ophalen aan het eerste deel van P. Hoppenbrouwers hoofdstuk over de economie van

Holland. De auteur gaat verder met de groei van het belang der Hollandse steden en betoogt dat de indertijd door H. P. H. Jansen in de tweede helft van de veertiende eeuw geplaatste sterke opkomst van Holland al in de dertiende eeuw zijn eerste aanzet had. Uit zijn beschrijving van de ontwikkeling van de Hollandse economie is af te lezen dat deze wezenlijk verandert tegen het eind van de vijftiende eeuw. De verlenging van de Middeleeuwen 'tot 1572' maakt dan ook een wat geforceerde indruk. Datzelfde geldt voor de hoofdstukken die aan de cultuur zijn gewijd.

Marco Mostert heeft op fraaie wijze een krachttoer verricht door zowel de kerkelijke organisatie en religieuze bewegingen als de toepassing van het schrift en de opkomst van een schriftelijke cultuur in één hoofdstuk te behandelen en die onderwerpen bekwaam en handig met elkaar te vervlechten.

De auteurs die de Hollandse kunstproductie voor hun rekening namen, de kunsthistoricae Van Bueren en Verbij-Schillings, besloten aan hun hoofdstuk structuur te geven door het in te delen aan de hand van 'opdrachten van hof, kloosters en steden' en zij nemen er de literatuurgeschiedenis maar bij. Dat is wat verwarrend. De indeling brengt bovendien mee dat de adel erbuiten valt — met bijvoorbeeld het gevolg dat aan de Haagse ridderzaal bijna twee bladzijden zijn besteed maar de ontwikkeling van de kasteelarchitectuur geen plaats krijgt— ; was de adel zo cultuurloos? En omdat de behandelde periode tot 1572 doorloopt, krijgt de kunst van de Renaissance een dominerende plaats als het om schilder- en beeldhouwkunst gaat ten koste van die der Middeleeuwen. De kloosters komen er wat bekaaid af, de steden komen daarentegen volop aan hun trekken. Hier moet de lezer de kerkbouw zoeken, maar ook feesten en processies. Het hoofdstuk bevat veel aardige gegevens maar is wat rommelig.

Het deel eindigt met een stukje politieke geschiedenis: de invoeging in het Bourgondische rijk, het streven van de heersers naar centralisatie van het bestuur, de expansiepolitiek van de Habsburgers waardoor 'Holland in het hart van de Nederlanden kwam te liggen', wat de auteur, Louis Sicking wel lijkt aan te staan. W. Blockmans tenslotte kreeg de taak de resultaten aan elkaar te breien en vast te stellen wat nu eigenlijk typisch Hollands was in de Middeleeuwen en waarop Holland kon voortbouwen op weg naar de Gouden Eeuw. De organisatie van de waterhuishouding was oorspronkelijk en trotseerde in grote trekken de eeuwen, maar de hogere cultuur beruiste op impulsen en voorbeelden van buitenaf en de voor het gewest op den duur zo belangrijke en kenmerkende verstedelijking kwam pas vrij laat op gang. De grondslag voor de economische bloei van de Nieuwe Tijd lag in Hollands 'transporteconomie' waarvoor in de dertiende eeuw de basis werd gelegd, maar die zich pas geleidelijk aan breed ontplooidde en natuurlijk in Noordwest-Europa niet oorspronkelijk was. Misschien, mag men concluderen, komt het typisch-Hollandse van Holland pas in de volgende delen goed uit de verf.

Is dat een bezwaar tegen het eerste deel van het werk? Niet in zoverre dat het een up-to-date en leesbaar overzicht is van, en inzicht geeft in de voornaamste aspecten van de geschiedenis van het gewest. Een nadeel van de opzet om Holland nu eens buiten de context van de nationale geschiedenis te behandelen, is dat we — op het laatste hoofdstuk na — wel heel weinig lezen over de invloeden van buitenaf en de positie van Holland binnen de omringende gewesten en het echte buitenland. Dat zal de redactie in de volgende delen moeilijk kunnen volhouden.

K. Doevendans, R. Stolzenburg, *Stad en samenleving* (Groningen: Martinus Nijhoff, 2000, 540 blz., ISBN 90 68 90536 8).

Stad en samenleving is een lijvig studieboek dat voortgekomen is uit colleges gegeven aan de TU Eindhoven. De auteurs behandelen in zes kloeke delen achtereenvolgens: 1 het ontstaan van de stad tijdens de Middeleeuwen, 2 de stad tijdens de Republiek, 3 de bourgeoisie, 4 de stad onder invloed van de industriële ontwikkeling, 5 de stad van de moderne stedenbouw en 6 de stad en de verzorgingsstaat. Afgezien van het deel over de bourgeoisie, dat ik toch enigszins als een *Fremdkörper* beschouw omdat het de intrige van de stedelijke ontwikkeling onnodig onderbreekt, is er op deze periodisering niet zoveel aan te merken. Hooguit is het wat vreemd dat de periode van de moderne stedenbouw wordt voorzien van jaartallen (1900-1950) en de andere perioden niet.

Doevendans en Stolzenburg hebben, ondanks dat het hier om een studieboek gaat, gekozen voor een probleemgerichte aanpak. Ze willen in hun geschiedverhaal de relatie tussen *civitas* en *urbs* uit de doeken doen, dat wil zeggen de relatie tussen de stad als samenleving en de stad als fysieke gestalte. Ze stellen: 'In dit studieboek worden beide aspecten voortdurend met elkaar in verband gebracht, gestreefd wordt naar een synthese van de stad als vorm van samenleving enerzijds en als stedenbouwkundig verschijnsel anderzijds, met als leidraad het 'verhaal van de stad door de geschiedenis heen.' Op de volgende bladzijde poneren ze de these dat ze de gebouwde omgeving (*urbs*) 'als uitdrukking van de sociaal-culturele verhoudingen' (*civitas*) beschouwen. Dat is een veelbelovend, maar ook een pretentieuze begin.

Voor de middeleeuwse stad komen de auteurs niet veel verder dan de constatering 'dat alleen bepaalde hoofdmomenten uit de middeleeuwse samenleving in de gebouwde omgeving tot uitdrukking komen.' Waarschijnlijk doelen ze daarbij op het gegeven dat naarmate de stedelijke samenleving gevarieerder wordt ook de afwisseling in de gebouwde omgeving toeneemt. Daarbij valt op dat de 'meer-machtigen' (waarom spreken de auteurs niet gewoon van rijken of machtigen?) elkaar en het centrum opzoeken en de 'minst-machtigen' de randen van het stedelijk gebied bewonen. Een argumentatie voor deze vroege vorm van segregatie geven ze niet. Bij de Amerikaanse stadssocioloog Gideon Sjoberg hadden ze die wel kunnen vinden. Deze immers ontwikkelde voor dit verschijnsel de these dat de preïndustriële stad door de nog gebrekkige vervoerstechniek het voor de rijken noodzakelijk maakte dicht bij de (machts)centra van raadhuis, kerk, rechtbank en gildehuis te wonen.

De stad ten tijde van de Republiek mag, volgens de beide auteurs niet tegenover de middeleeuwse stad geplaatst worden als een dichotomie respectievelijk tussen regelmatig/planmatig enerzijds en onregelmatig/gegroeid anderzijds. Mumford in zijn *The city in history* heeft inderdaad iets dergelijks gesuggereerd, maar Taverne heeft met zijn *In 't land van belofte* die suggestie voorgoed naar het rijk der fabelen verwezen. Terecht merken de auteurs dan ook op dat er wel sprake is van een zekere planning, maar dat toch de 'maatschappelijk-pragmatische aanpak' prevaleerde boven een 'theoretisch-morfologische'. Daarmee heeft, zo concluderen zij, het maatschappelijk stadsbestaan een belangrijke conditionerende invloed op de ruimtelijke opzet van de stad gehad. Opmerkelijk is namelijk dat er, voorzover er sprake is van gerealiseerde planning in de zeventiende en achttiende eeuw, het voornamelijk planning betrof met militaire oogmerken (de aanleg van versterkingen). Andere vormen van planning gebaseerd op de esthetiek van harmonie en symmetrie, zoals Stevins *Vande oirdeningh der steden* (ong. 1600) zijn er zeker geweest, maar hadden veel minder kans om gerealiseerd te worden. Wel is het zo dat in het Amsterdamse grachtenplan, anders dan in de Middeleeuwen, de syste-